Emanuela Timotin

GLOSE ÎNTR-UN TEXT ROMÂNESC DE CEREMONIAL NECUNOSCUT DIN 1763 DESPRE ALEGEREA ŞI ÎNCORONAREA ÎMPĂRATULUI ROMANO-GERMAN[*]

Analiza de faţă are în vedere unica scriere din literatura română veche despre încoronarea împăratului romano-german, care reprezintă, în acelaşi timp, unul dintre puţinele texte care alcătuiesc literatura românească de ceremonial, ilustrată în veacul al XVIII-lea în primul rând prin aşa-numita *Condică a lui Gheorgachi*, alcătuită în Moldova la îndemnul domnitorului Grigore Callimachi, pe baza lucrării bizantine *Περὶ τῶν ὀφφικίων* (*De oficiis*) a lui Pseudo-Kodinos[1]. Scrierea de care ne ocupăm face parte dintre textele traduse şi copiate de logofătul muntean Vlad Mălăiescu (sau Vlad Boţulescu de Mălăieşti, aşa cum semnează pe manuscrisele sale[2]) în închisoarea milaneză unde a fost închis în 1746[3].Textul despre alegerea şi încoronarea împăratului romano-german se găseşte în ms. 68 din Arhivele de Stat din Veneţia (Miscellanea Codici II serie Diversi), care cuprinde, în cea mai mare parte a sa, o *Istorie universală* anonimă[4]. Ca şi aceasta, el a fost tradus din limba germană, după o sursă încă neidentificată[5], şi copiat în 1763[6].Este însă unicul texttradus de logofătul din Mălăieşti pe care acesta l-a transcris de două ori: după capitolul dedicat istoriei Germaniei, sub titlul *De aleagerea împăratului nemţescu*

[*] Această lucrare este finanţată printr-un grant al Autorităţii Naţionale pentru Cercetare Ştiinţifică şi Inovare, CNCS – UEFISCDI, proiect nr. PN-II-RU-TE-2014-4-2162.

[1] D. Simonescu, *Literatura românească de ceremonial. Condica lui Gheorgachi. Studiu şi text*, Bucureşti, 1939. Pentru textul lui Pseudo-Kodinos, vezi Pseudo-Kodinos, *Traité des offices*, introduction, texte et traduction par J. Verpeaux, Paris, 1966; Ruth Macrides, J.A. Munitiz, D. Angelov (ed.), *Pseudo-Kodinos and the Constantinopolitan Court: Offices and Ceremonies*, Farnham-Burlington, 2013.

[2] Vezi Al. Mareş,*Despre numele de familie al logofătului Vlad din Mălăieşti: nume moştenit sau nume imaginat?*, „Limba română", 60, 2011, p. 95–100.

[3] O bună parte a acestor texte au fost editate în anii trecuţi în Vlad Boţulescu de Mălăieşti, *Scrieri*, 3 vol., Bucureşti, 2013 [vol. I: *Viaţa lui Scanderbeg*, ediţie critică, introducere, studiu filologic şi lingvistic, glosar şi indice de Emanuela Timotin şi O. Olar; vol. II: *Canonizarea Sfântului Felice. Varlaam şi Ioasaf. Glosar irochez-român. Note astronomice*, ediţii critice, studii introductive şi glosar de Cristina-Ioana Dima; vol. III: *Istoria universală. Asia*, ediţie critică, studii, glosar şi indice de Emanuela Timotin şi A. Timotin]. Despre biografia lui Vlad Mălăiescu, vezi O. Olar, *Logofătul de taină. Viaţa, aventurile şi traducerile lui Vlad Boţulescu de Mălăieşti*, în Vlad Boţulescu de Mălăieşti, *Scrieri*, vol. I, *op. cit.*, p. 13–37.

[4] Prima parte a *Istoriei universale*, consacrată Asiei, a fost editată în Vlad Boţulescu de Mălăieşti, *Scrieri*, vol. III, *op. cit.*, p. 101–195.

[5] Pentru raportul acestei scrieri cu alte texte germane din epocă despre încoronarea împăratului romano-german, vezi Emanuela Timotin, A. Timotin, *Un text românesc inedit din 1763 despre ceremonialul alegerii şi încoronării împăratului romano-german*, „Revista istorică", s.n., XXVII, 2016, sub tipar.

[6] Vlad Boţulescu de Mălăieşti, *Scrieri*, vol. III, *op. cit*., p. 16, pentru datarea *Istoriei universale* şi p. 24, pentru originalul german al scrierii.

BDD-A24880 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 07:16:06 UTC)

(p. 367–388) (de aici înainte BAÎ[1]) şi la sfârşitul *Istoriei universale*, sub titlul *De aleagerea împăratului* (p. 1019–1035) (de aici înainte BAÎ[2])[7]. Prima variantă, transcrisă în cadrul părții din *Istoria universală* consacrate Germaniei, sugerează că textul este o digresiune despre ceremonialul alegerii şi încoronării împăratului romano-german; copierea unei a doua variante, prelucrate, la sfârşitul manuscrisului arată însă limpede că traducătorul i-a acordat un interes aparte, desprinzându-l de contextul său inițial.

Urmărim aici glosele intra-textuale, exprimate prin cuvinte sau perifraze scrise între paranteze, care sunt prezente în cele două variante ale scrierii despre încoronarea împăratului romano-german[8]. Vom urmări dacă glosarea se manifestă uniform în cele două variante ale textului, vom stabili în ce măsură termenii glosați erau frecvent utilizați în epoca veche a limbii române şi vom compara aceste glose cu cele inventariate în alte traduceri ale lui Vlad Boțulescu, pentru a înțelege dacă acțiunea de glosare era necesară pentru buna înțelegere a scrierii şi pentru a clarifica modul în care logofătul muntean îşi traducea şi îşi transcria textele[9].

A. În puține cazuri, traducătorul notează între paranteze informații suplimentare, care nu au neapărat un caracter explicativ.

Există o unică situație în care, în ambele variante ale textului, el notează între paranteze o serie de precizări menite să evidențieze statutul distinct al împăratului romano-german față de alți principi germani:

> 1. „trebuie mai nainte de altele a să lua aminte titulul de chesar roman-nemțescu, care titul s-au început de la Otone cel Dentâiu de nume, căci el întâiu au luat acest titul, ca cu această să arate că un craiu al Țărâi Nemțeşti (*de vreame ce şi crai nemțeşti să numescu chesarii nemțeşti*), într-aceaeaşi vreame împreună iaste stăpân peste Roma şi Italia" (BAÎ[1], 368)
>
> „între titulurile noaoă iaste mai întâiu a să semna titulul împărat roman-nemțescu, carele începutul său au avut de la Otone cel Dentâiu, ce întâiu acest titul au luat, ca cu aceasta să arate că un craiu al Țărâi Nemțeşti (de vreame ce încă aşa au fost numiți împărații nemțeşti) într-aceaeaş dată iaste încă şi stăpân al Râmului şi al Italiei" (BAÎ[2], 1019).

[7] Pentru descrierea manuscrisului, vezi *ibidem*, p. 13–16.

[8] Pentru o prezentare a textului şi pentru ediția acestor două versiuni, vezi E. Timotin, A. Timotin, *art. cit.*, 2016.

[9] Pentru problemele ridicate de studierea gloselor, vezi, în general, A. Steuckardt, A. Niklas-Salminen (coord.), *Le mot et sa glose*, Aix-en-Provence, 2003, [*Langues et langages* 9]; eaedem, 2005, *Les marqueurs de glose*, Aix-en-Provence, 2005 [*Langues et langages* 12]; A. Pfersmann, *Séditions infrapaginales. Poétique historique de l'annotation littéraire (XVIIe–XXIe siècles)*, Genève, 2011. Am studiat anumite probleme privind glosele din alte lucrări ale lui Vlad Boțulescu de Mălăieşti în Emanuela Timotin, *Apprendre et expliquer. Les gloses dans une* ***Vie de Skanderbeg*** *traduite de l'italien au roumain au XVIIIe siècle*, RRL, LVIII, 2013, p. 205–221; Emanuela Timotin, A. Timotin, *La terminologie politique dans les gloses de l'****Histoire universelle*** *(1763) traduite par Vlad Boțulescu*, „Revue des études sud-est européennes", LI, 2013, p. 159–174; Emanuela Timotin, *Termeni glosați din* ***Istoria universală*** *tradusă de Vlad Boțulescu (1763). Contribuție la istoria neologismelor româneşti*, în Dana Răuțu, A. Rezeanu, Dana-Mihaela Zamfir, *Cuvinte potrivite. Omagiu Maria Marin*, Bucureşti, 2013, p. 453–463. Vezi, de asemenea, Vlad Boțulescu de Mălăieşti, *Scrieri*, vol. II, *op. cit.*, p. 31, 38–40, 60.

BDD-A24880 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 07:16:06 UTC)

Se întâmplă ca informații suplimentare, notate între paranteze în prima variantă, să fie introduse în text în a doua variantă:

2. „A doaoa iaste paloşul (a căruia teacă iaste de preț foarte scumpu) lu Carol Magno şi inelul" (BAÎ[1], 379)
„A doaoa, paloşul şi inelul lu Carol, între cari teaca paloşului iaste foarte împodobită cu scumpe pietri" (BAÎ[2], 1029).

B. Mai numeroase sunt însă situațiile unde traducătorul glosează un anumit cuvânt.

a) Rareori glosele se referă la un toponim. Acestea apar doar în prima variantă a textului, în fragmentul final despre electorii Imperiului Romano-German. Lipsa lor în BAÎ[2] se explică prin absența întregului fragment despre electori în această a doua variantă a scrierii.

Fenomenul de glosare a toponimelor era bine atestat în scrierile istorice româneşti redactate în Țara Românească, fiind prezent în traducerea unui cronograf rusesc realizată de grămăticul Staico din Târgovişte, în *Istoria Țării Româneşti* atribuită lui Constantin Cantacuzino sau în calendarele astrologice traduse din italiană de Giovanni Candido Romano pentru domnitorul Constantin Brâncoveanu[10]. Boțulescu îl foloseşte ocazional şi în alt text datând din 1763, *Viața lui Scanderbeg*, inovând față de originalul pe care îl avea la dispoziție, pentru a realiza o traducere cât mai clară[11].

3. „mare logofăt al Galiei (Țara Franțozească)" (BAÎ[1], 386);
4. „vel-logofăt al Italiei şi al Sicheliei (ostrov în mare, crăie în Italia)" (BAÎ[1], 387).

Observăm că în textul de față, glosa referitoare la numele unei țări (3) urmează un tipar folosit şi în *Viața lui Scanderbeg*, unde toponimul *Albania* este explicat printr-o sintagmă formată din numele *țară* şi un adjectiv care marchează o anumită etnie: „au stăpânit acea parte a *Albaniei* (*adecăte a Țărâi Arbănăşăşti*)" (BVS, 4[r]).

b. Numeroase sunt însă glosele privind nume comune, care sunt explicate printr-un singur termen, care funcționează ca sinonim. Se întâmplă uneori ca, în contexte similare, acelaşi termen să fie explicat prin glose apropiate (5). Astfel, *graf* (< all. *Graf*, ap. DLR, RDW[3]), termen atestat în română din secolul al XVIII-lea (RDW[3], s.v.; MDA, s.v), este explicat prin substantivul *conte* (< it. *conte*, ngr. κόντες, fr. *comte*, ap. DÎLR, s.v.), la rândul său prezent în scrieri româneşti începând cu prima jumătate a veacului al XVIII-lea, sau printr-o sintagmă al cărui centru este acelaşi nume. Astfel de glosări ale termenului *graf* prin numele *conte* apar şi în alte contexte ale *Istoriei universale* (BIU, 253)[12].

[10] Vezi D. Mihăescu, *Cronografele româneşti*, Bucureşti, 2006, p. 71; *Istoria Țărâi Rumâneşti atribuită stolnicului Constantin Cantacuzino*, ediție critică, studiu filologic şi studiu lingvistic de L. Dragomir, Bucureşti, 2006, p. 196, 199; Al. Mareş, „Cine a fost Ioan Românul, *alias* Frâncul?", în idem, *Scriere şi cultură românească veche*, Bucureşti, 2005, p. 247; Emanuela Timotin, *Apprendre et expliquer*, *art*. *cit*., p. 210.
[11] *Ibidem*.
[12] Vezi Emanuela Timotin, A. Timoin, *art*. *cit*., 2013, p. 168.

BDD-A24880 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 07:16:06 UTC)

5. „cincizeci de *grafi (conti)* aduc bucatele la masă” (BAÎ[1], 380)
„cincizeci de boiari *grafi* (*conti* ai Imperiului) aduc bucatele la masă” (BAÎ[2], 1031).

Există şi cazul în care, în contexte diferite, un nume primeşte aceeaşi glosă în ambele variante. Astfel, substantivul *mareşal* (< pol. *marszalek*, rus. *marşal*, germ. *Marschall*, ap. DLR, s.v.; < germ. *Marschall*, rus. *Marşal* (< rus. < germ. < fr. *maréchal*), ap. DÎLR, s.v.), atestat din secolul al XVII-lea, este explicat prin termenul slavon, mai vechi în limbă, *postelnic* (6):

6. „*Mareşalul* (*postealnic*) moştenitor de la Papenheim vesteaşte şi chiamă pe electori a să aduna toţi împreună” (BAÎ[1], 370)
„Papenhaim, *mareşalul* (*postealnicul*) de moştenire, chiamă pe tot coleghiul electorilor împreună” (BAÎ[2], 1021).

Aceeaşi echivalare *mareşal – postelnic* se regăseşte şi într-un alt exemplu din a doua variantă, în timp ce paragraful corespunzător din varianta întâi reţine doar termenul *postelnic* (7). Remarcăm şi utilizarea elementului de compunere neologic *viţe* (< germ. *vize*, *vice*, lat. *vice*)[13], prezent în română din prima jumătate a veacului al XVIII-lea (DÎLR, s.v.).

7. „dă năstrapa *viţe-mareşalului* (*al doilea postealnic* adecăte al lui) al Imperiului” (BAÎ[2], 1030)
Cf. „o dă apoi în mâna *postealniculuial doilea* al Imperiului” (BAÎ[2], 380).

Există şi cazuri în care contexte corespunzătoare din cele două variante diferă atât prin termenul glosat, cât şi prin glosă (8). Astfel, termenul *arhicanţeliarius* (< lat. *arhicancellarius*) este glosat prin compusul *vel-logofăt*, format din elementul de compunere *vel-* „mare”, de origine slavonă, curent asociat rangurilor boiereşti[14], şi din numele *logofăt*, frecvent în româna veche. Traducătorul reproduce astfel fidel în română structura numelui latin, folosindu-se de termeni bine fixaţi în limbă. În a doua variantă a scrierii, traducătorul recurge la numele *canţeliiar*, atestat în română dela sfârşitul veacului al XVI-lea (DÎLR, s.v. *cancelar*), pe care îl explică prin sintagma *logofăt mare*. Vlad Boţulescu a utilizat echivalenţa *canţeliariu–logofăt* şi în *Viaţa lui Scanderbeg*, ceea ce arată preocuparea sa de a stabili aceleaşi corespondenţe în decursul traducerii (BVS, 11[r]).

8. „electorul Magonţei, ca unul ce iaste *arhicanţelarius (vel-logofăt)* al Împărăţiei Nemţeşti” (BAÎ[1], 369)
„electorul de Magonţa, ca unul ce iaste *canţeliiar (logofăt mare)* al Împărăţiei Nemţeşti” (BAÎ[2], 1020).

În multe situaţii, glosele unor termeni, alcătuite fie dintr-un nume, fie dintr-un grup nominal, apar doar într-o variantă (9–15, 17–19).

[13] DÎLR, s.v. *viţă* propune o origine maghiară a formei *viţă*, care nu este însă folosită niciodată în scrierea despre încoronarea împăratului romano-german. Pe de altă parte, DLR, s.v. *vice*[1], propune şi un etimon francez, care nu poate fi reţinut în textul de faţă.

[14] Vezi Magdalena Popescu-Marin (coord.), *Formarea cuvintelor în limba română din secolele al XVI-lea – al XVIII-lea*, Bucureşti, 2007, p. 248.

BDD-A24880 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 07:16:06 UTC)

Gverniţione, cuvânt neînregistrat în dicţionarele româneşti (DÎLR, DLR, MDA, RDW[3]) este glosat prin termenul slav *strajă* (9). *Deputat* (< lat. *deputatus*, ap. DÎLR, s.v.), folosit în română din prima jumătate a secolului al XVIII-lea (DÎLR, DLR, RDW[3], s.v.) este explicat printr-o perifrază construită în jurul unui termen curent în limba veche, de origine slavă, *orândui*. Neologismul *mesă* era utilizat în română din a doua jumătate a secolului al XVII-lea, în special în comunităţile catolice din Transilvania, sub forma *mişă*[15]; varianta *mesă* din textul despre încoronarea împăratului romano-german se poate explica prin germ. *Messe* şi, eventual, prin it. *messa*. Termenul este explicat prin *liturghie*, curent în limba epocii. Traducătorul va recurge de două ori la această echivalare în 1764, când va traduce o altă scriere de ceremonial, consacrată canonizării sfântului capucin Felice da Cantalice (BCF, 546[r], 552[v]).

9. „chiamă pe tot sfatul al aceştii cetăţii, cum şi cetăţenii şi *gverniţionea (streaja)* cetăţii" (BAÎ[1], 370);
10. „*Deputaţii* (orânduiţii trimişi la această treabă) de la cetatea Norimberg, de la Acfisgrana şi de la Francofurt şi cetatea Colonii şi aceştia încă sânt ospătaţi" (BAÎ[1], 382);
11. „aşa să înceap<e>*mesa* (*liturghiia* lor adecăte)" (BAÎ[2], 1028–1029).

Destul de numeroase sunt situaţiile în care un termen este glosat prin doi termeni sinonimi, aflaţi în relaţie de coordonare (12–15). Remarcăm faptul că astfel de glose apar exclusiv în prima variantă a scrierii. Astfel, *capitulaţione* este o variantă a lui *capitulaţie*, folosit de traducător pentru a traduce termenul italian *capitulazione* în *Viaţa lui Scanderbeg* (37[v]), redactată tot în 1763. Varianta *capitulaţione* se explică prin it. *capitolazione* şi, eventual, prin germ. *Kapitulation*, dat fiind că germana era limba sursei textului[16], şi este glosată prin neologismul cu etimologie multiplă *punt*, atestat constant în română de la sfârşitul secolului al XVII-lea (DÎLR, s.v. *punct*), şi prin derivatul *tocmeală*. *Proţesione* (< germ. *Prozession*, it. *processione*)[17], care îşi găseşte aici cea mai veche atestare în limba română[18], este echivalat cu *alaiu*şi cu *litanie*. Semnalăm faptul că glosarea termenului *proţesione* prin *litanie* se întâlneşte şi în textul de ceremonial despre canonizarea

[15] Pentru utilizarea acestei variante în scrieri transilvănene, vezi DÎLR, s.v. *mişă*. Vezi, de asemenea, Vlad Boţulescu de Mălăieşti, *Scrieri*, vol. III, *op. cit*., p. 39.

[16] Sprijinindu-se pe atestări târzii, DA, MDA şi RDW[3] propun o etimologie franceză. DELR, s.v. *capitula*, propune o etimologie multiplă pentru termenul *capitulaţie*, excluzând, în mod surprinzător, etimonul italian, deşi sursa cea mai veche la care se face trimitere, datând din 1763, este *Viaţa lui Scanderbeg* tradusă din italiană.

[17] Propunem această etimologie având în vedere, pe de o parte, că traducătorul utiliza un text german şi, pe de altă parte, că a folosit acelaşi cuvânt şi cu altă ocazie, pentru a traduce italianul *processione* (vezi Vlad Boţulescu, *Scrieri*, vol. II, *op. cit.*, p. 31); cf. DLR, s.v., care, bazându-se pe atestări din secolul al XIX-lea, propune o etimologie multiplă, franco-latină-germană; RDW[3], s.v. *procesiune*, care propune ca etimon lat. *processio*.

[18] Vlad Boţulescu foloseşte termenul şi în textul despre canonizarea Sfântului Felice, datând din 1764. Aceste utilizări devansează datarea propusă de DLR; vezi şi Vlad Boţulescu, *Scrieri*, vol. II, *op. cit.*, p. 35.

BDD-A24880 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 07:16:06 UTC)

Sfântului Felice (BCF, 548[v]), cu diferența că în cazul acestuia din urmă s-a folosit ca glosă termenul grecesc λιτανία. Termenul *rang* (< germ. *Rang*, it. *rango*), care cunoaşte aici cea mai veche atestare în română[19], este explicat prin cuvintele *cinste* şi *rând* (14). Neologismul *vot* (< germ. *Votum*, it. *voto*, lat. *votum*)[20], care cunoaşte aici cea mai veche atestare[21]este glosat prin termeni larg utilizați în limba epocii, *părerile* şi *sfatul* (15).

12. „*capitulaționea* aleagerei (*punturile* şi *tocmelile*) să aşază" (BAÎ[1], 370);
13. „mergându înainte în orânduită *proțesione* (*alaiu* sau *litanie*)" (BAÎ[1], 378);
14. „el are rangul (*cinstea* sau *rândul* său) cel mai sus" (BAÎ[1], 385);
15. „să înceape aleagerea când electorul de Magonța adună *voturile* (*părerile* şi *sfatul*) celoralalți" (BAÎ[1], 373).

Remarcăm atenția pe care traducătorul o acordă termenului *sovran* (< it. *sovrano*), atestat în română de la începutul secolului al XVIII-lea. În prima variantă a scrierii despre încoronarea împăratului romano-german, Vlad Boțulescu explică termenul prin construcția nominală sinonimă *stăpânitor singur*, care traduce vsl. **самодрьжьць**, la rândul său un calc după gr. *αὐτοκράτωρ*[22], respectiv prin numele sinonim *prințip* (< lat. *princeps*, - *ipis*; it. *principe*; ngr. *πρίγκιπας*, *πρίγκιψ*, ap. DÎLR), atestat din a doua jumătate a veacului al XVII-lea. În a doua variantă a scrierii despre încoronarea împăratului romano-german, *sovran* este explicat printr-o perifrază (16). Traducătorul a explicat constant termenul şi în *Istoria universală* (BIU, 517), unde recurge chiar la termeni greceşti[23].

16. „Un elector sau *sovran* (stăpânitor singur, prințip în pământul său) iaste numit de împăratul cu titul de..." (BAÎ[1], 382)
„Unui elector sau unui prințip *sovran* (adecăte ce iaste însuş stăpân al domniei sale) îi zice el..." (BAÎ[2], 1032–1033).

Traducătorul acordă o atenție specială termenului *publițist*, pe care îl glosează de două ori în prima variantă a scrierii (17). Cuvântul provine din germ. *Publizist* şi are aici prima atestare în limba română[24]:

17. „dupre cum zic şi judecă cei mai mulți den *publițisti* (*cei ce scriu de obşte*)" (BAÎ[1], 374–375)
„*publițistii* (*cei ce ştiu şi scriu legile*) încă zic şi îi dau locul a fi el mai sus şi decât toți alalți crai" (BAÎ[1], 385).

[19] Nu reținem aici etimonul francez, unicul propus în DLR, s.v.
[20] Propunem această etimologie având în vedere limbile cunoscute de traducător şi, în special, limbile din care a tradus acesta; cf. DLR, RDW[3], care propun şi un etimon francez.
[21] Pentru atestările termenului, vezi DLR, s.v.
[22] Pentru aceşti termeni, vezi G. Ostrogorsky, *Avtokrator i samodržac*, „Glas Srpske Kraljevske Akademije" LXXXIV, 1935, p. 95–187; V. Al. Georgescu, *Bizanțul şi instituțiile româneşti până la mijlocul secolului al XVIII-lea*, Bucureşti, 1980, p. 42–45; I. Biliarsky, *Word and Power in Medieval Bulgaria*, Leiden-Boston, 2011, p. 214–215.
[23] E. Timotin, A. Timotin, *art. cit.*, 2013, p. 168–169.
[24] Termenul, nereținut în DÎLR sau RDW[3], este prezent în DLR cu atestări din veacul al XIX-lea, pentru care se propune un etimon francez; vezi DLR, s.v. *publicist*.

BDD-A24880 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 07:16:06 UTC)

Tot prima variantă a scrierii cuprinde o amplă glosă menită să explice în ce constau funcțiile ereditare (18):

> 18. „înaintea fiecăruia elector moştenitorul mareşal (aceasta va să zică cel ce are această deregătorie şi boierie de postealnic de-a pururea în familiia şi casa sa) al său poartă în mână o foarte scumpă şpată cu vârful ascuțitului în sus" (BAÎ[1], 371)

Traducătorul recurge la o glosă mai amplă şi pentru a explica unitatea de măsură numită *funt* (< germ. *Pfund*), termenul fiind atestat în română din secolul al XVII-lea (DLR, s.v.):

> 19. „o coroană împărătească închisă, adecăte va să zică rătundă, ce iaste făcută de aur curat şi trage opt *funturi* (*doaoă funturi şi un şvert nemțescu fac o oca*)" (BAÎ[1], 379).

C. În numeroase situații, mai ales în prima variantă a textului, glosele apar în contexte bilingve.

a. Rar, cuvinte sau sintagme străine, greceşti (20) sau latine (21), scrise în alfabet grecesc, respectiv latinesc, sunt explicate prin cuvinte şi mici enunțuri româneşti scrise între paranteze în prima variantă a textului. Un fenomen similar se întâlneşte în textul descriind ceremonia de canonizare a Sfântului Felice (BCF, 550[r], 551[r]), dar şi în *Istoria universală* (BIU, 145, 156).

Termenii româneşti din cadrul gloselor sunt traduceri apropiate ale termenilor greceşti şi latineşti (20: *preaseninat*, *preaputincios*, *nebiruit*), rareori neologisme, precum *tituluri* (20), neologism cu etimologie multiplă, atestat în română încă din 1600 (DÎLR, s.v. *titlu*). Semnalăm, de asemenea, utilizarea constantă a lui *vel-logofăt* pentru a explica termenul latin *arhicancellarius* (21 şi *supra*, 8).

> 20. „Chesarul are şi aceaste ἐπίθετα (*tituluri*) încă adecăte γαληνότατος (*preaseninat*), κραταιοτατος (*preaputincios*) şi ἀνίκητος (*nebiruit*)" (BAÎ[1], 368);
> 21. „*arhicancellarius* (*vel-logofăt*) a toată Împărăția Nemțească şi a toată Italia" (BAÎ[1], 386);
> 22. „îl arată în fața tot norodului, cari cu glas mare zicând *vivat* (*să trăiască*) de multe ori arată ei veseliia şi datoriia lor" (BAÎ[1], 374);
> 23. „are ea încă şi *jus primarium precum* (*rugăciunele dentâiu ce să fac în biserecă*)" (BAÎ[1], 384).

b. Mai frecvente sunt situațiile în care cuvântul românesc este glosat printr-un cuvânt străin, grecesc, procedeul fiind întâlnit şi în alte scrieri ale lui Vlad Boțulescu, precum *Viața lui Scanderbeg* (BVS, 119[r]), *Istoria universală* (BIU, V[v]), textul despre canonizarea Sfântului Felice (BCF, 548[v]) sau *Varlaam şi Ioasaf* (BVI, 91).

Dacă termenii glosați aparțin lexicului de bază al limbii (27) sau sunt derivate formate pe teren românesc, curente în limbă (24, 25), ei se referă la momente, actori sau elemente importante ale ceremonialului de încoronare. Situațiile în care termenii glosați sunt neologisme sunt puțin numeroase: este cazul unor cuvinte precum *persona* (26), *țircumstanțiile* (28), *voturi* (29, vezi şi *supra*, 15). Semnalăm faptul că o glosare similară pentru termenul *țircumstanții* apare şi în *Istoria universală*: „toate ale ei țircumstanții (περισστατικά)" (BIU, 35).

BDD-A24880 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 07:16:06 UTC)

24. „Aleagerea (εὐλογή) şi încoronarea (στέψις) craiului romanilor” (BAÎ[1], 385);
25. „Electorii Împărăției Romane-Nemțeşti... sânt noaoă, den care trei sânt biserecești, adecăte duhovnicești, iar lumeşti (κοσμικοί) sânt şase” (BAÎ[1], 386);
26. „persona (πρόσωπον) ce iaste să să aleagă într-această înaltă cinste împărătească” (BAÎ[1], 374);
27. „electorii îl duc la un scaun (θρόνος)” (BAÎ[1], 374);
28. „Țircumstanțiile (τὰ περιστατικά) ce la această aleagere de chesar sânt a băga seama aceaste trei într-această dată sânt” (BAÎ[1], 369);
29. „electorul Magunței adună voturile (γνώμαις)” (BAÎ[2], 1024).

Există şi situații în care glosa cuprinde, alături de termenul grecesc, şi unul sau mai mulți termeni româneşti sinonimi. Acest procedeu de glosare, în care glosa cuprinde un termen străin şi sinonime româneşti ale termenului glosat, a fost utilizat ocazional de traducător şi în *Istoria universală* (BIU, 8, 119). În astfel de cazuri, termenii glosați sunt neologisme cu etimologie multiplă, atestate de la începutul secolului al XVIII-lea, precum *instrument* (30) sau *potentat* (32) (DÎLR, s.v.)[25], sau care cunosc aici prima atestare, precum *vot* (31, vezi şi *supra* 15, 29).Termenii româneşti din glosă sau care reprezintă centrul glosei sunt curenți în limbă. Remarcăm faptul că termenul *vot* este glosat prin cuvinte româneşti identice în contexte diferite (15, 31).

30. „într-acest instrument (ὄργανον, scrisoarea făcută adecăte de zişii notari) să iscălescu de mărturii sfeatnicii electorilor” (BAÎ[1], 373);
31. „fiecare dând votul (γνώμην, părearea, sfatul) său de aleagerea unuia ce s-ar cuveni şi ar putea vreadnic a fi cap al Nemțeştii şi Romane Împărății” (BAÎ[1], 368–369);
32. „Aleagerea carea în vremea de acum iaste numai mijlocul ce un potentat (δυνάτης sau craiu sau orice căpetenie) poate a să sui în scaunul împărătescu...” (BAÎ[1], 368).

Uneori, glosa grecească priveşte o sintagmă românească referitoare la titluri oficiale, centrul glosei, *maiestat*, fiind un neologism cu etimologie multiplă, latino-germană, atestat în română din secolul al XVIII-lea (DÎLR, s.v.)[26]:

33. „toți alalți crai îi dau titul de „Maiestatul vostru” (ἡ μεγαλειότης ἡ ὑμετέρα)” (BAÎ[1], 382).

c. În câteva cazuri, cuvinte sau sintagme latineşti sunt glosate prin termeni sau expresii greceşti sinonime:

34. „chesarul nu-i dă alt titul fără numai *vestra dilectio* (ἡ ὑμετέρα φιλότης)” (BAÎ[1], 385);
35. „el zice chesarului *vestra majestas et domine* (ἡ μεγαλειότης καὶ κυρίος)” (BAÎ[1], 385–386);

[25] Pentru *instrument* şi *potentat*, RDW[3], s.v. propune un etymon unic, lat. *instrumentum*, respectiv lat. *potentatus*.

[26] Semnalăm şi o situație în care glosa grecească nu este notată între paranteze de traducător: „chiverniseaşte într-atâta în locul lui şi în numele lui vicariul Împărății ὁ επίτροπος τῆς βασιλείας” (BAÎ[1], 385).

BDD-A24880 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 07:16:06 UTC)

36. „să obiciuiaşte a să lua aminte şi a să socoti multe oarecari *qualitates* (ιδιότητες) ce trebuie a avea persona... ce iaste să să aleagă într-această înaltă cinste împărătească" (BAÎ[1], 374).

În concluzie, scrierea despre încoronarea împăratului romano-german tradusă de Vlad Boţulescu de Mălăieşti cuprinde un număr semnificativ de glose, în ambele variante sub care ni s-a păstrat, conservate în ms. 68 din Arhivele de Stat din Veneţia. Prezenţa lor ridicată arată că traducătorul aprecia acest mod de segmentare a textelor, pe care l-a utilizat, de altfel, şi în alte scrieri, traduse atât din germană, cât şi din italiană. Glosele folosite aici sunt extrem de variate: cuprind unul sau mai mulţi termeni scrişi între paranteze; sunt monolingve sau plurilingve; unele par a fi specifice acestei scrieri (C.c).

În condiţiile în care nu cunoaştem sursa textului, nu putem stabili în ce măsură glosele sunt o particularitate a acesteia sau o inovaţie a traducătorului, dar păstrarea textului în două versiuni ne permite să apreciem modul în care le utilizează traducătorul. Cele două variante se disting net în ceea ce priveşte numărul propriu de glose: prima variantă cunoaşte un număr sensibil mai mare de glose. Îi sunt caracteristice primei variante glosele care separă termeni şi expresii de origine diversă, scrişi, de asemenea, în alfabete diferite (C). Informaţia din glosele specifice primei variante nu se pierde în cea de a doua variantă – cu excepţia situaţiilor în care un pasaj integral, precum cel despre electori, este omis –, ci este integrată în text, în română sau în greacă. Prin utilizarea constantă a unor termeni sau sintagme greceşti, lipsiţi de explicaţii româneşti, cea de a doua variantă a scrierii despre încoronarea împăratului romano-german se apropie, stilistic, de *Prefaţa Istoriei universale* şi ne dezvăluie tipul de public-cititor la care spera traducătorul.

Glosele aduc rar informaţii suplimentare (A) şi au, cel mai adesea, o funcţie explicativă (B, C). Termenii explicaţi sunt, cel mai frecvent, neologisme care se bucurau de o anumită răspândire în româna literară a epocii (5–8, 10–14, 16), situaţiile în care ele au rolul de a clarifica sensul unor termeni utilizaţi aici pentru prima oară, precum *gverniţione*, *publiţist* sau *vot*, fiind destul de rare (9, 15, 17). Glosele trădează totodată intenţia traducătorului de a crea anumite echivalenţe terminologice, fie în cadrul românei, fie între română şi o limbă străină, în special neogreaca (8–21; 15–29–31).

Prezenţa anumitor glose monolingve sau bilingve în mai multe scrieri ale traducătorului (5, 8, 11, 13, 28), inclusiv în cea despre încoronarea împăratului romano-german, întăreşte ipoteza, pe care am înaintat-o deja cu altă ocazie[27], că el va fi avut un glosar de corespondenţe de care se va fi servit în repetate rânduri în timp ce îşi transcria textele.

[27] E. Timotin, A. Timotin, *art*. *cit*., 2013, p. 173.

BDD-A24880 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 07:16:06 UTC)

SURSE

BAÎ[1] = Vlad Boțulescu de Mălăieşti, *De aleagerea împăratului nemțescu* (ms. 68 Arhivele de Stat din Veneția, p. 367–388), în Emanuela Timotin, A. Timotin, *Un text românesc inedit din 1763 despre ceremonialul alegerii şi încoronării împăratului romano-german*, „Revista istorică", s.n., XXVII, 2016, sub tipar.

BAÎ[2] = Vlad Boțulescu de Mălăieşti, *De aleagerea împăratului* (ms. 68 Arhivele de Stat din Veneția, p. 1019–1035), în Emanuela Timotin, A. Timotin, *art. cit.*, 2016.

BCF = Vlad Boțulescu de Mălăieşti, *Canonizarea Sfântului Felice*, în Vlad Boțulescu de Mălăieşti, *Scrieri II. Canonizarea Sfântului Felice. Varlaam şi Ioasaf. Glosar irochez-român. Note astronomice*, ediții critice, studii introductive şi glosar de Cristina-Ioana Dima, Bucureşti, 2013, p. 107–123.

BIU = Vlad Boțulescu de Mălăieşti, *Istoria universală*, în Vlad Boțulescu de Mălăieşti, *Scrieri III. Istoria universală. Asia*, ediție critică, studii, glosar şi indice de Emanuela Timotin şi Andrei Timotin, Bucureşti, 2013, p. 101–195.

BVI = Vlad Boțulescu de Mălăieşti, *Varlaam şi Ioasaf*, în Vlad Boțulescu de Mălăieşti, *Scrieri II. Canonizarea Sfântului Felice. Varlaam şi Ioasaf. Glosar irochez-român. Note astronomice*, ediții critice, studii introductive şi glosar de Cristina-Ioana Dima, Bucureşti, 2013, p. 127–188.

BVS = Vlad Boțulescu de Mălăieşti, *Viața lui Scanderbeg*, în Vlad Boțulescu de Mălăieşti, *Scrieri I. Viața lui Scanderbeg*, ediție critică, introducere, studiu filologic şi lingvistic, glosar şi indice de Emanuela Timotin şi Ovidiu Olar, Bucureşti, 2013, p. 97–250.

SIGLE

DA = *Dicționarul limbii române*, T. I, partea I-III, t. II, partea I–III, Bucureşti, 1913–1949.

DELR = M. Sala, A. Avram (coord.), *Dicționarul etimologic al limbii române*, Bucureşti, 2012, *sq*.

DÎLR = Gh. Chivu, Emanuela Buză, Alexandra Roman Moraru, *Dicționarul împrumuturilor latino-romanice în limba română veche (1421–1760)*, Bucureşti, 1992.

DLR = *Dicționarul limbii române (DLR)* serie nouă, Bucureşti, 1965 *sq*.

MDA = M. Sala, I. Dănăilă (red. responsabil), *Micul dicționar academic*, 4 vol., Bucureşti, 2001–2003.

RDW[3] = H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, 3 überarbeitete und ergänzte Auflage von P. Miron und Elsa Lüder, 3 vol., Cluj-Napoca, 2000–2005.

GLOSES DANS UN TEXTE ROUMAIN MÉCONNU DATANT DE 1763 SUR L'ÉLECTION ET LE COURONNEMENT DE L'EMPEREUR ROMAIN GERMANIQUE

(Résumé)

Ce travail porte sur les gloses d'un écrit roumain méconnu, qui a été traduit en 1763 de l'allemand par le logothète Vlad Boțulescu de Mălăieşti. Le texte décrit les cérémonies occasionnées par l'élection et le couronnement de l'empereur romain germanique. L'analyse donne une typologie des gloses et répertorie les équivalences que le traducteur emploie couramment dans ses traductions.

Cuvinte-cheie: glosă, literatură de ceremonial, alegere a împăratului romano-german, încoronare, traducere din germană, Vlad Boțulescu de Mălăieşti.

Mots-clés: glose, cérémonial, élection de l'empereur romain germanique, couronnement, traduction de l'allemand, Vlad Boțulescu de Mălăieşti.

BDD-A24880 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-03 07:16:06 UTC)